

منافع ملی جمهوری اسلامی ایران متأثر از سیاست خارجی ترکیه

محمد احدی^۱، خسرو بوالحسنی^۲، جواد قاصد نظامیان^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۳۰

چکیده:

منافع ملی مجموعه شرایط و امکانات پویایی است که تحقق نیازهای امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را می‌سازد. این شرایط و امکانات خود ملهم از وضع ژئوپلیتیکی، ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی یک جامعه و بالاخره جایگاه آن در صحنه سیاست بین‌الملل است. در اوج دوران جنگ سرد، ترکیه هویت سیاسی خود را به عنوان جزئی از بلوک غرب و در تقابل با اتحاد جماهیر شوروی تعریف می‌کرد اما با فروپاشی نظام دو قطبی، معادلات امنیتی حاکم بر دنیا چه در سطح منطقه‌ای و چه در عرصه جهانی دچار تغییر و تحول اساسی گردید. از این رو همکاری و رقابت میان بازیگران اصلی در منطقه غرب آسیا، از جمله ایران و ترکیه دچار برخی از تغییرات شکلی و محتوایی شد. این تحقیق در تلاش است تا به این سوال پاسخ دهد که منافع ملی جمهوری اسلامی ایران متأثر از سیاست خارجی ترکیه چگونه است؟ تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و با روش موردی زمینه‌ای و رویکرد آمیخته تهیه شده است. حجم نمونه این پژوهش بر اساس نظر ۵ نفر از نخبگان و صاحب‌نظران این حوزه، ۳۰ نفر در نظر گرفته گردید که به صورت هدفمند انتخاب شده است. با بررسی پیشینه، مطالعه اسناد و مدارک و انجام مصاحبه‌های هدفمند، و پس از بررسی تحولات منطقه‌ای و جهانی، رویکرد سیاست خارجه ترکیه در قالب ماتریسی احصا و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از قبال آن احصا شد. نتایج به دست آمده مبین این مطلب است که منافع منطقه‌ای ج.ا.ا. و محور مقاومت بیشترین تأثیر پذیری و استقلال و تمامیت ارزی کمترین تأثیر پذیری را داشته است.

واژگان اصلی: امنیت ملی، منافع ملی، غرب آسیا، جمهوری اسلامی ایران، ترکیه.

۱. دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۲. دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۳. دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

رفتارهای سیاسی امنیتی بازیگران عرصه روابط بین‌الملل تابعی از ارزش‌ها، اهداف و منافع ملی، قدرت و منابع مولد قدرت در آن کشور و مؤلفه‌های داخلی از یکسو و شکل، ماهیت و نوع معادلات قدرت در عرصه بین‌الملل برگرفته از نظام حاکم بر جامعه جهانی و ترتیبات امنیت جهانی از سوی دیگر است. به بیان دیگر شکل و ماهیت رفتار حاکمیت‌ها در عرصه ملی تابعی از معادلات امنیتی فروملی، ملی و فراملی است که تعیین‌کننده سیاست و خط مشی‌ها در دو حوزه سیاست داخلی و خارجی است.

در اوج دوران جنگ سرد، ترکیه هویت سیاسی خود را به‌عنوان جزئی از بلوک غرب و در تقابل با اتحاد جماهیر شوروی تعریف می‌کرد و درکنار ایران دوران پهلوی (به‌عنوان ژاندارم منطقه) نقش مکمل کمر بند امنیتی غرب در تقابل با بلوک قدرت شرق را به‌عهده داشت. با فروپاشی نظام دوقطبی و تجزیه اتحاد جماهیر شوروی، معادلات امنیتی حاکم بر دنیا چه در سطح منطقه‌ای و چه در عرصه جهانی دچار تغییر و تحول اساسی گردید و حوزه‌های همکاری و رقابت میان بازیگران به‌ویژه کشورهای همسایه و از جمله ایران و ترکیه دچار برخی تغییرات شکلی و محتوایی گردید.

منطقه‌ی غرب آسیا از گذشته‌های دور به واسطه‌ی وجود تنوع قومی، مذهبی، نژادی و زبانی منطقه‌ای تنشی بوده و به دلیل دارا بودن موقعیت گذرگاهی و اهمیت این موضوع در تجارت جهانی، نظر قدرت‌های بزرگ را به سوی خود جلب کرده است. کشف منابع عظیم نفت و گاز به‌عنوان مهمترین عامل قدرت اقتصادی و چرخش قدرت اقتصادی طی یک قرن گذشته و وجود مسیرهای انتقال انرژی به دیگر نقاط جهان و نیاز کشورهای مصرف‌کننده بزرگ به ویژه کشورهای صنعتی در قاره‌های آسیا، اروپا و آمریکا به اهمیت این منطقه افزوده است.

جمهوری اسلامی ایران به دلیل وزن بالای ژئوپلیتیکی، نظام سیاسی قدرتمند، قدرت بالای نفوذ در منطقه و دارا بودن منابع فراوان انرژی، وسعت کشور، ساختار سیاسی، فرهنگ و تمدن تاریخی و تکیه برگفتمان انقلاب اسلامی خود، از همه‌ی مؤلفه‌های تمدن ساز برخوردار بوده و دارای یکی از خاص‌ترین موقعیت‌های ژئوپلیتیک در منطقه غرب آسیاست، که به آن اجازه می‌دهد تا پل ارتباطی خوبی میان اروپا و آسیا از یک سو، و ارتباط میان روسیه و آسیای مرکزی و قفقاز با آبهای آزاد جنوب از سوی دیگر باشد. در این میان یکی از رقبای اصلی جمهوری اسلامی ایران، کشور ترکیه است که به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای در محیط همسایگی غربی ایران، عضو ناتو، کاندیدای عضویت در اتحادیه اروپا، متحد راهبردی بلوک غرب و رژیم صهیونیستی در معادلات سیاسی امنیتی

غرب آسیا و شرق مدیترانه، دارای عمق راهبردی در آسیای مرکزی و قفقاز و دارای نفوذ در کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و همچنین داعیه‌دار نقش آفرینی در قامت یک بازیگر هدایت‌کننده در تحولات سیاسی و ایدئولوژیک جهان اسلام و معادلات داخلی کانون‌های بحران در کشورهای عربی دستخوش تغییر، ظرفیت‌های مادی و قابلیت‌های گفتمانی خود را در راستای رسیدن به اهدافی تعریف کرده است. بهبود فرایند برنامه‌ریزی‌های بلندمدت در حوزه‌های دفاعی در ارتباط با ترکیه، تعدیل رفتارهای هزینه‌ساز و امنیت‌زای ترکیه در کانون‌های بحران منطقه‌ای، گسترش فضای کنشگری ایران در رقابت‌های منطقه‌ای با ترکیه و کشف قابلیت‌ها و توانمندی‌های سیاست دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران از اهمیت بالایی برخوردار است که عدم شناسایی، تحلیل و تبیین رفتار این کشور می‌تواند از یک‌سو حوزه بازیگری و نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در معادلات غرب آسیا محدود کند و از طرف دیگر منافع ملی ما را با تهدیدهای جدی به‌ویژه در مناطق راهبردی غرب آسیا و شرق مدیترانه مواجه سازد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی رویکرد سیاست خارجی ترکیه و تاثیر آن بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر درآمده است.

مبانی نظری

پیشینه تحقیق:

۱) کالوی هالستی در کتاب خود با عنوان "چرا ملت‌ها دست به تغییر در سیاست خارجی خود می‌زنند؟ بازسازی سیاست خارجی در دنیای پساجنگ"، بین تغییر تدریجی در سیاست خارجی و بازسازی تمایز قائل می‌شود؛ بازسازی نسبت به تغییرات تدریجی بسیار ناگهانی و به‌صورت بنیادین اتفاق می‌افتد. هالستی چهار نوع غالب بازسازی را مورد مذاقه قرار می‌دهد: انزوا، خود-تکاپی، وابستگی و استراتژی تنوع‌سازی. وی در مطالعه تغییر سیاست خارجی خود در ۲۵ کشور به این نتیجه رسیده است که کشورهای توسعه‌یافته به دلیل رضایت از وضع موجود و الگوهای حاکم بر روابط میان دولت‌ها، به‌ندرت دست به بازسازی سیاست خارجی خود می‌زنند. درحالی‌که دولت‌های پیرامونی، به دلیل عدم

1. Holsti, Kalevi. 1982, Why Nations Realign: Foreign Policy Restructuring in the Postwar World. Australia: Allen and Unwin Pty.

رضایت از الگوهای غالب در تعیین نوع روابط و توزیع قدرت میان واحدهای سیاسی، تمایل بیشتری نسبت به بازسازی رویکردهای سیاست خارجی خود دارند.

۲) مهم‌ترین کتاب در فهم سیاست خارجی ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه^۱، کتاب تأثیرگذار احمد داود اوغلو تحت عنوان "عمق استراتژیک"^۲ است که به دلیل اهمیت آن در درک چگونگی جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ترکیه بعد از ۲۰۰۲، به زبان‌های مختلف دنیا از جمله فارسی ترجمه شده است. هسته اصلی کتاب داود اوغلو را ژئوپلیتیک تشکیل می‌دهد و مؤلفه‌های دیگری چون تأکید بر قدرت نرم، تلاش برای میانجیگری و حل بحران‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و اتخاذ راهبرد برد-برد در ارتباط با دیگر کشورها آن را تکمیل می‌کنند. وی در کتاب مذکور، معتقد است که ترکیه به دلیل موقعیت جغرافیایی و تاریخی خاص خود دارای عمق استراتژیک است. به همین دلیل داود اوغلو ترکیه را در زمره کشورهای کوچکی قرار می‌دهد که آن‌ها را قدرت‌های مرکزی می‌نامد. او معتقد است که ترکیه نباید خود را محدود به نقش منطقه‌ای در بالکان یا خاورمیانه کند؛ چراکه کشوری مرکزی است و نه منطقه‌ای؛ بنابراین باید نقش رهبری را در چندین منطقه ایفا کند؛ چیزی که به این کشور در نظام بین‌الملل اهمیت استراتژیک می‌دهد. داود اوغلو در نهایت به این نتیجه می‌رسد که ترکیه برای رسیدن به موفقیت در این راه، با دو مسئله روبروست: ۱) مسائل و مشکلات داخلی؛ تا این کشور نتواند به شکل مسالمت‌آمیز مسئله کردها و همچنین شکاف و اختلاف بین اسلام‌گرایان و سکولارها را حل و فصل کند نمی‌تواند در سیاست خارجی خویش موفقیت‌چندانی کسب کند. ۲) روابط با همسایگان: ترکیه برای اینکه بتواند به بازیگری مهم در منطقه و نظام بین‌الملل تبدیل شود، ابتدا باید با همسایگان خود رابطه مسالمت‌آمیزی داشته و اختلافات خود را با آن‌ها حل و فصل کند. اینجاست که بعد مهمی از استراتژی داود اوغلو رخ می‌نماید که به استراتژی مشکل صفر با همسایگان معروف است.

1 (حزب عدالت و توسعه) Adalet ve Kalkınma Partisi

2. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

۳) ولی گل محمدی (۱۳۹۴)، در رابطه با تنش آمیز شدن روابط ترکیه با همسایگان، مقاله با عنوان، "پویایی‌های امنیتی روابط روسیه و ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۱۵)؛ از همکاری تا تعارض" ۱، به رشته تحریر درآورده است. نویسنده با عنایت به روند همگرایی گسترده سیاسی و اقتصادی روسیه و ترکیه بین سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۱۰ و همچنین روند واگرایی سیاسی و امنیتی آن‌ها بعد از تحول در محیط استراتژیک مشترک منطقه‌ای (۲۰۱۱)، این سؤال را مطرح می‌سازند که؛ با توجه به محدودیت‌های نظریه وابستگی متقابل، الگوهای همکاری و تعارض در روابط روسیه و ترکیه بر اساس چه متغیرهایی قابل تبیین است؟ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که؛ نقش تجارت و به‌ویژه انرژی در تقویت فضای مثبت همکاری بین روسیه و ترکیه به‌شدت مشروط به یک محیط مثبت امنیتی گسترده بوده و اولویت‌های امنیتی، الگوهای همکاری و تعارض روابط بین دو کشور را تعیین می‌کند. از این رو، مشروط بودن همکاری روسیه و ترکیه به همگرایی منافع امنیتی در منطقه خاورمیانه، قفقاز و دریای سیاه و عدم توازی منافع امنیتی دو کشور در محیط استراتژیک ایجادشده بعد از تحولات انقلابی در غرب آسیا، موجب واگرایی سیاسی و تعارض در روابط دو کشور بعد از سال ۲۰۱۱ شده است.

۴) محمد جواد رضوانی، در رساله خود در دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۸ به دنبال الگوی مدیریت راهبردی تنگناهای امنیتی ایران و ترکیه با تأکید بر منافع ملی است که در نتایج این پژوهش که از نوع کاربردی و توسعه‌ای است، برخی مطلوبیت‌های ترکیه از قبیل عثمانی‌گرایی نوین، ارتقاء نقش منطقه‌ای و بین‌المللی، تضعیف موقعیت ایران در چارچوب رقابت با آن، منافع ژئوپلیتیکی و طمع سرزمینی نسبت به کشورهای منطقه از نظر محقق دارای اهمیت فراوان است.

۱. گل محمدی، ولی ۱۳۹۴، پویایی‌های امنیتی روابط روسیه و ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۱۵)؛ از همکاری تا تعارض، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۹۴.

مفهوم شناسی:

امنیت ملی

موضوع امنیت ملی از مهم‌ترین سطوح امنیت است که با ویژگی‌های کلان بودن حوزه فراگیری آن از یکسو و درگیر کردن همه منافع حیاتی و ارزش‌های اساسی از سوی دیگر اهمیتی وافر دارد. اگر بگوییم که مهم‌ترین دغدغه تصمیم‌گیرندگان یک نظام حکومتی تأمین امنیت ملی است گزاف نگفته‌ایم اما این‌که تا چه اندازه این مفهوم وسعت یافته است و جایگاه تخصصی خود را پیدا کرده است جای بحث و بررسی دارد. والتر لیپمن^۱ محقق و نویسنده آمریکایی اولین کسی است که مفهوم امنیت ملی را به روشنی تعریف نموده است. وی می‌گوید: «یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ، بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کرده و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش برد» (مرادیان، ۱۳۸۸: ۱۱). برخی دیگر امنیت ملی را این‌گونه تعریف نموده‌اند: امنیت ملی حالتی است که ملتی بدون تهدید به از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر برد (شعبانی و فرهمند، ۱۳۸۹: ۲۶۷). به عبارت دیگر امنیت ملی عبارت است از: وضعیتی که در آن یک کشور نسبت به منافع و ارزش‌های حیاتی خود، تهدید جدی احساس نکند. همچنان که از این تعاریف برمی‌آید، درک مفهوم امنیت ملی مستلزم درک سه موضوع اساسی مندرج در تعریف است (شعبانی و فرهمند، ۱۳۸۹: ۲۶۸)

- وضعیت امنیتی

- منافع و ارزش‌های اساسی

- تهدید و احساس

می‌توان گفت؛ امنیت ملی یک مفهوم چندوجهی است که نمی‌توان آن را به‌طور کلی تعریف کرد، بلکه تنها در مواردی مشخص می‌توان این کار را نمود؛ به‌طوری‌که آن را ارزش، قدرت، توانایی، شرایط مطلوب، سیاست ملی، هدف و نظم قلمداد کرده‌اند.

منافع ملی

منافع ملی یکی از واژه‌هایی است که در ارتباط نزدیک با امنیت به‌ویژه امنیت ملی بوده و گاه به جای آن به کار می‌رود. با توجه به دیدگاهی که نسبت به اولویت منافع فرد یا دولت یا گروه‌ها وجود

۱-Walter lippmann

دارد. منافع ملی را می‌توان هدف سیاست خارجی هر کشور در رابطه با حفظ سیستم سیاسی، فرهنگی و تمامیت ارضی کشور در مقابل تجاوز سایرین دانست (بهزادی؛ ۱۳۳۸: ۸۲).

منافع ملی مجموعه شرایط و امکانات پویایی است که تحقق نیازهای امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را میسر می‌سازد. این شرایط و امکانات خود ملهم از وضع ژئوپلیتیکی، ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی یک جامعه و بالاخره جایگاه آن در صحنه سیاست بین‌الملل است (ایزدی، ۱۳۷۶: ۴۴). ژوزف فرانکل، منافع ملی را این‌گونه تعریف می‌کند: تدوین نتایج مطلوبی که مورد نظر (و یا مورد انتظار) است و این امر مبتنی بر تصمیمات متخذه توسط افراد صاحب اقتدار است یا آن‌که دستگاه کشور و بخش اعظم منابع ملی بدان سو بسیج شده‌اند. خلاصه آن‌که منافع ملی توصیف‌کننده نتایج مطلوب است.

منافع ملی جمهوری اسلامی

تأسیس هر نظامی تابعی از اهداف و غایاتی است که خط‌مشی کلان آن نظام را در عمل مشخص می‌سازد. تأمین منافع فردی، گروهی یا طبقاتی، یا تلاش برای سیادت نژاد خاص و... از جمله منافی است که در دستور کار نظام‌های سیاسی مختلف قرار داشته است. جمهوری اسلامی از این حیث - بنا به نظام خاصی که دارد - از الگوی عرفی جاری متمایز شده و روایتی از «منفعت ملی» را مبنا قرار داده که نمی‌توان آن را با انگاره مسلط لیبرالیستی از منافع ملی - که اثباتی بوده و شأن انحصاری و فرا اخلاقی دارد (کلیتون، ۱۳۷۹: ۱۱۱-۸۸) - یکسان دانست. در این رویکرد رسیدگی به مظلوم، ابتدای سیاست بر بنیاد «عدالت»، ترویج «حق و انصاف» و توجه به قاعده «رعایت»، در کنار اصول مهمی چون «تربیت» و «اخلاقی نمودن» شبکه مناسبات سیاسی - در داخل و خارج - دارای اهمیت بوده و نشان می‌دهد که «منافع ملی» در ارتباطی وثیق با «مصلح دینی» مفهوم می‌یابند؛ به گونه‌ای که پدیده‌ای واحد، و نه دو مقوله متمایز از یکدیگر را، شکل می‌دهند (افتخاری، ۱۳۸۶: ۶۶-۳۸). طبیعی است که طراحی و صیانت از چنین آمیزه‌ای از منفعت (ملی) و مصلحت (دینی)، دارای ارزشی راهبردی برای جمهوری اسلامی است و هرگونه انحرافی در تنظیم نوع مناسبات آن دو، می‌تواند به بروز تزلزل در تمام نظام منتهی شود.

اهمیت راهبردی ترکیه در منطقه

ترکیه در یک کانون جغرافیایی سیاسی بسیار مهم یعنی نقطه اتصال دو قاره آسیا و اروپا قرار

گرفته است و این خود بر اهمیت ژئوپلیتیک ترکیه افزوده است. از سوی دیگر اگر تنگه‌های هرمز، بسفر و داردانل و کانال سوئز را جزو مهم‌ترین آبراه‌های دنیا قلمداد کنیم که واقعیت نیز همین است، بخشی از این آبراه‌های مهم در قلمرو ترکیه قرار دارد. همچنین وجود زیرسیستم‌های جغرافیای سیاسی همچون آسیای صغیر، قفقاز، بالکان و یا سیستم امنیتی کلان غرب آسیا نیز از یکسو و موقعیت و قرابت‌های مرزی، جغرافیایی، همگرایی‌های قومی، نژادی، دینی و بعضاً مذهبی، وجود حوزه‌های رقابت و همکاری در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی بین ایران و ترکیه و همسایگان دو کشور اهمیت مضاعفی را برای ترکیه و روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران رقم زده است. لذا به‌طور خلاصه اهمیت راهبردی ترکیه در منطقه را می‌توان به جهات ذیل برشمرد:

- ۱) ترکیه به‌عنوان پلی بین دو قاره آسیا و اروپا واقع شده است و همچون پلی اروپا را به منطقه راهبردی غرب آسیا متصل می‌کند.
- ۲) موقعیت جغرافیایی ترکیه و اتصال دریای سیاه از طریق تنگه‌های بسفر و داردانل و دریای مرمره به دریای اژه و دریای مدیترانه و جایگاه و نقش ترکیه در مدیریت این آبراه به‌عنوان مسیر ترانزیت کالاهای مصرفی اروپا به کشورهای غرب آسیا
- ۳) عضویت ترکیه در ناتو طی نیم قرن گذشته از سال ۱۹۵۳ تاکنون
- ۴) قرار گرفتن ترکیه در جغرافیای امنیتی مناطق بحرانی قفقاز و آسیای مرکزی و اروپای شرقی
- ۵) هم‌مرز بودن با هشت کشور مهم و نقش‌آفرین در منطقه از جمله استقرار در کنار کشورهای عرب زبان سوریه و عراق در جنوب، کشور فارس زبان ایران در شرق، همسایگی با کشور هم‌زبان آذربایجان، هم‌مرز بودن با کشوری کاملاً متفاوت چون ارمنستان و دو کشور اروپایی یونان و بلغارستان
- ۶) قرار گرفتن ترکیه در موقعیت مناسب سه دریای مدیترانه، سیاه و اژه در اطراف ترکیه و وجود سیستم باز و دسترسی به آب‌های آزاد دنیا و ایجاد نوعی همسایگی با تمامی جهانیان و سواحل طولانی و وجود قابلیت ارتباط بین قاره‌ای
- ۷) توان هیدروپلیتیک ترکیه و قرار گرفتن در یک منطقه کم آب و اهمیت فوق‌العاده منابع آبی و مدیریت منابع آب و دسترسی به دریاها، سیاه و مدیترانه و آب و هوای مناسب و خاک حاصل‌خیز و عبور بیش از ۱۸۰۰۰ کیلومتر رودهای پرآب از این کشور و همچنین برخورداری از بیش از ۱۵ دریاچه بزرگ و ده‌ها دریاچه کوچک در این سرزمین (مؤسسه

- فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۵: ۳۹)
- (۸) قرارگرفتن در مرکز مثلث بحران به‌عنوان پلی میان دو منطقه استراتژیک بالکان و غرب آسیا به لحاظ نوع، شکل و ماهیت بحران‌های امنیتی این منطقه و پتانسیل نقش‌آفرینی ترکیه در این زمینه.
- (۹) عزم و تلاش جدی ترکیه برای الحاق کامل به اتحادیه اروپایی و ظرفیت‌سازی درونی به‌همراه انجام اصلاحات اساسی در زیرساخت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی، به‌عنوان یک الگوی مناسب از سوی کشورهای غربی برای معرفی به دنیای اسلام
- (۱۰) موضوع فروپاشی شوروی و استقلال پانزده جمهوری شوروی سابق که از این ۱۵ جمهوری تازه تأسیس، پنج جمهوری به زبان ترکی تکلم می‌نمایند و در نتیجه وجود تمایلات شدید قوم‌گرایانه در این زمینه
- (۱۱) توسعه و تعمیق روابط ترکیه با اسرائیل طی سال‌های پایانی قرن بیستم و تأثیر شکل، نوع و ماهیت این روابط بر رابطه آن کشور با کشورهای جهان اسلام و جهان عرب
- (۱۲) برخورداری از یک ارتش قوی و مجهز به تکنولوژی مدرن نظامی با حمایت‌های آمریکا به‌عنوان رتبه دوم در ناتو پس از آمریکا و توان و شایستگی رزمی بالا
- (۱۳) واقع شدن در مجاورت منطقه حساس و بحران‌خیز شمال عراق به‌ویژه پس از حمله ارتش ائتلاف به رهبری آمریکا به عراق
- با توجه به نظر دکتر غفورکارگری موارد ذیل نیز تأکید می‌گردد:
- (۱۴) یکی از کانون‌های جریان اخوانی است. عقبه اصلی فکری و اعتقادی و حمایت‌های عملی از جریان اخوانی در جهان ترکیه است و یکی از مکلاک‌های اصلی و مهم ترکیه برای ورود و یا عدم ورود و نیز نوع ورود به مسائل منطقه‌ای و گاه‌ها جهانی است. آقای اردوغان خودش را ملزم می‌داند از جریان اخوانی به نحو آشکار حمایت کند. حمایت ایشان از آقای سراج در لیبی که ایشان اخوانی است و برخی اختلافات و واگرایی‌ها با برخی کشورهای منطقه از جمله قطر بدیل عدم حمایت کافی و وافی از آقای مرسى در مصر. این نگاه تقریباً مشابه دیدگاه و حمایت جمهوری اسلامی ایران از محور مقاومت و جریانات شیعی است.
- (۱۵) دارای گفتمان اسلام‌الگو در مقابل گفتمان انقلاب اسلامی، می‌توان گفت این گفتمان

پایه و مبنای اخوانی داشته و تا قبل از تحولات سوریه ترکیه به خوبی پیش رفت و اسلامی نرم، ملایم و بدون تولی و تبری توسط آقای فتح الله گولن ارائه داد. آقای اردوغان با دو اقدام خود در خصوص گفتمان اسلام ترکیه باعث آسیب جدی به این نگرش گردید. ابتدا حمایت از انسانهای خشن داعشی در سوریه و سپس برخورد با آقای فتح الله گولن و جریان خدمت که اذهان عمومی را متشنج نموده و موجب افول گفتمان اسلام الگو ترکیه در تقابل با گفتمان انقلاب اسلامی ایران گردید. (غفور کارگری^۱، ۱۳۹۹).

(۱۶) تلاش برای احیاء عثمانی نوظهور (همان).

مجموعه ویژگی های فوق و ترکیب آن با عنصر اسلام گرایی، دموکراسی در حد قابل قبول، جریان پان ترکیسم و نقش فعال ترکیه در دیپلماسی منطقه ای و ورود این کشور طی سه دهه اخیر به معادلات امنیت بین الملل، همچنین تغییر شرایط امنیتی محیط پیرامونی ترکیه، اهمیت ویژه ای را به این کشور در معادلات امنیتی منطقه ای و فرامنطقه ای داده است.

روش شناسی تحقیق

در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی و موردی-زمینه ای استفاده شده است. در این مرحله محقق با استفاده از ادبیات و مبانی نظری، پیشینه پژوهش و انجام مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان مرتبط با موضوع و توزیع پرسش نامه در بین آنان، اقدام به گردآوری داده های مورد نظر نموده و سپس نسبت به تجزیه و تحلیل و ارزیابی کامل از داده های گردآوری شده اقدام کرده است. این پژوهش از فرایند تحلیل سلسله مراتبی برای تجزیه و تحلیل یافته ها کمک گرفته است. فرایند تحلیل سلسله مراتبی در هنگامی که عمل تصمیم گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم گیری روبروست می تواند استفاده می گردد. معیارهای مطرح شده می توانند کمی و کیفی باشند. اساس این روش در تصمیم گیری بر مقایسات زوجی نهفته است. لکن با توجه به وجود تجانس میان اعضا، حدود ۲۰ تا ۳۰ نفر توصیه شده است (Hill & Fowles, 1975: 179-192). جهت تعیین پایایی پرسشنامه از روش الفای کرونباخ استفاده گردید. نتایج اعتبار بدست آمده به وسیله آلفای کرونباخ (۸۷/۲) دارای اعتبار بالا و قابل قبول است.

^۱ مصاحبه حضوری با دکتر غفور کارگری عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) - تیر ۱۳۹۹

جدول ۱: آمار توصیفی مرتبط با مدارک تحصیلی پاسخ دهندگان.

نوع مدرک	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کارشناسی ارشد	۲	۶/۵	۶/۵
دکتری	۲۸	۹۳/۵	۱۰۰
جمع کل	۳۰	۱۰۰	

با توجه به خروجی جدول دو نفر از پاسخ دهندگان دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۲۸ نفر دارای مدرک دکتری بوده‌اند.

جدول ۲: آمار توصیفی مرتبط با سطح مدیریتی پاسخ دهندگان.

سطوح مدیریتی	فروانی	درصد فروانی	فراوانی تجمعی
عملیاتی	۰	۰	۰
میانی	۳	۹/۷	۹/۷
عالی	۲۷	۹۰/۳	۱۰۰
جمع کل	۳۰	۱۰۰	

برابر خروجی جدول تعداد سه نفر از پاسخ دهندگان دارای سطح مدیریتی میانی و ۲۷ نفر دارای سطوح مدیریتی یا فرماندهی عالی بوده‌اند.

جدول ۳: آمار توصیفی مرتبط با سابقه خدمتی پاسخ دهندگان.

سنوات خدمت	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
۲۰-۲۴	۴	۱۲/۹	۱۲/۹
۲۵-۳۰	۵	۱۶/۱	۳۰
بیش از ۳۰ سال	۲۱	۶۷/۷	۱۰۰
جمع کل	۳۰	۱۰۰	

مطابق خروجی جدول، ۱۲/۹ درصد پاسخ دهندگان دارای سابقه خدمتی بین ۲۰-۲۴ سال، ۱۶/۱ درصد از پاسخ دهندگان دارای سابقه ۲۵-۳۰ سال و ۶۷/۷ درصد دارای سابقه بالای ۳۰ سال خدمت بوده‌اند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

مؤلفه هاو منافع ملی که از مطالعه و ادبیات تحقیق حاصل شده بود، طی پرسشنامه‌ای برای

تعیین عوامل مقایسه زوجی و نرخ سازگاری عوامل در اختیار جامعه آماری قرار گرفت که حاصل آن پس از تجزیه و تحلیل در قالب جداول زیر آمده است:

جدول ۴: نرمال شده جدول به همراه رتبه بندی عوامل

استقلال	0.3725055	0.1862528	0.1862528	0.0532151	0.0465632	0.0465632	0.0620843	0.0465632	1
تمامیت ارضی	0.3977901	0.198895	0.0497238	0.0994475	0.0994475	0.0662983	0.0662983	0.0220994	1
رفاه و ثبات سیاسی کشور	0.2277704	0.455408	0.113852	0.056926	0.056926	0.0379507	0.028463	0.0227704	
حفظ و اشاعه ارزشهای ملی	0.5060241	0.1445783	0.1445783	0.0722892	0.0240964	0.0361446	0.0361446	0.0361446	
تهدیدهای احتمالی	0.4615385	0.1153846	0.1153846	0.1730769	0.0576923	0.0288462	0.0288462	0.0192308	
روابط دو جانبه	0.4072727	0.1527273	0.1527273	0.1018182	0.1018182	0.0509091	0.0254545	0.0072727	
منافع منطقه‌ای	0.295082	0.147541	0.1967213	0.0983607	0.0983607	0.0983607	0.0491803	0.0163934	
محور مقاومت	0.2105263	0.2368421	0.1315789	0.0526316	0.0789474	0.1842105	0.0789474	0.0263158	
عوامل									
میانگین ردیف‌ها یاوزن	0.3598054	0.2047036	0.1363524	0.0884706	0.0704815	0.0686604	0.0469273	0.0245988	1
رتبه بندی عوامل	1	2	3	4	5	6	7	8	

براساس جداول و نمودارهای فوق، بزرگ‌ترین مقدار ویژه ماتریس مقایسات زوجی (λ max) عدد 8.75585 به دست آمده و بدین ترتیب میانگین عناصر برداری سازگاری رقم بالایی (نزدیک به ۹) می‌باشد.

از آنجا که $IR=0.06700825$ کوچکتر از 0.10 است، پس در مقایسات زوجی، سازگاری قابل قبولی وجود دارد.

در بین مؤلفه‌های امنیت و منافع ملی، استقلال، حفظ تمامیت ارضی و رفاه و ثبات سیاسی کشور کمترین تأثیرپذیری را در مقایسه زوجی به خود اختصاص داده‌اند و بیشترین میزان نیز مربوط به به محور مقاومت، روابط دوجانبه و تهدیدهای احتمالی در موضوع مورد مطالعه دارا هستند.

رویکردهای سیاست خارجه ترکیه، طی پرسشنامه‌ای برای تعیین عوامل مقایسه زوجی و نرخ سازگاری عوامل در اختیار جامعه آماری قرار گرفت که حاصل آن پس از تجزیه و تحلیل در قالب جدول زیر آمده است:

جدول ۵: نرمال شده مقایسه زوجی رویکردهای سیاست خارجی ترکیه به همراه وزن مؤلفه‌ها و نرخ سازگاری

جدول نرمال	منطقه گرامی و	نوسازی درونی	ایفای نقش در منطقه	حفظ اتحاد با غرب	الگوسازی داخلی	به عدد رستادن بستند	پیوند با گروه‌های اسلام گرا	ایفای نقش در فلسطین	الگوسازی یهودی	قدرت نرم	اقتصاد یا روی سیاست	ایفای نقش در مدیریت بحران	جلوگیری از مداخله قدرتها	وزن عامل	رتبه بندی
منطقه گرامی و	0.27	0.45	0.50	0.15	0.20	0.20	0.30	0.31	0.25	0.26	0.19	0.14	0.23	1	
نوسازی درونی	0.07	0.11	0.14	0.30	0.20	0.12	0.17	0.12	0.07	0.14	0.14	0.10	0.13	2	
ایفای نقش در منطقه	0.04	0.06	0.07	0.15	0.15	0.24	0.09	0.08	0.07	0.07	0.14	0.14	0.10	3	
حفظ اتحاد با غرب	0.14	0.03	0.04	0.08	0.15	0.08	0.13	0.08	0.11	0.07	0.09	0.12	0.09	4	
الگوسازی داخلی	0.07	0.03	0.02	0.03	0.05	0.12	0.09	0.08	0.11	0.10	0.05	0.10	0.07	5	
به عدد رستادن بستند	0.05	0.04	0.01	0.04	0.02	0.04	0.04	0.08	0.11	0.03	0.07	0.03	0.05	9	
پیوند با گروه‌های اسلام گرا	0.04	0.03	0.04	0.03	0.03	0.04	0.04	0.08	0.07	0.10	0.07	0.05	0.06	6	
ایفای نقش در فلسطین	0.03	0.04	0.04	0.04	0.03	0.02	0.02	0.04	0.11	0.13	0.05	0.05	0.05	8	
الگوسازی یهودی	0.04	0.06	0.04	0.03	0.02	0.01	0.02	0.01	0.04	0.10	0.09	0.10	0.05	7	
قدرت نرم	0.03	0.06	0.04	0.04	0.02	0.04	0.01	0.01	0.01	0.03	0.05	0.05	0.04	10	

11	0.03	0.05	0.03	0.02	0.02	0.01	0.02	0.01	0.01	0.03	0.02	0.01	0.02	0.03	اقتصاد بازوی سیاست
13	0.02	0.05	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	ایفای نقش در مدیریت بحران
12	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0.03	0.04	0.02	0.03	0.05	جلوگیری از مداخله قدرتها
		0.95	0.94	0.98	1	0.98	0.93	0.95	0.95	0.94	0.96	0.98	0.98	0.89	جمع سئوس عوامل

براساس جداول و نمودارهای فوق، بزرگ‌ترین مقدار ویژه ماتریس مقایسات زوجی (λ max) عدد 18.50 به دست آمده است. از آنجا که نرخ ناسازگاری (IR) برابر با 0.10 است، پس در مقایسات زوجی، سازگاری وجود دارد.

— در بین رویکردهای ترکیه، جلوگیری از مداخله قدرت‌ها، ایفای نقش در مدیریت بحران و اقتصاد بازوی سیاست کمترین تأثیرگذاری را در مقایسه زوجی به خود اختصاص داده‌اند و بیشترین میزان تأثیرگذاری نیز مربوط به منطقه گرای، نوسازی درونی، ایفای نقش در منطقه و حفظ اتحاد با غرب در موضوع مورد مطالعه دارا هستند.

جدول ۶: ارزیابی نهایی مؤلفه‌های امنیت و منافع ملی و رویکردهای نعثمانی گرای به همراه رتبه بندی

رتبه	وزن نهایی	مجموع مقادیر	منافع منطقه‌ای	روابط دو جانبه	تهدیدهای احتمالی	حفظ و توسعه ارزشهای ملی	رقابت و ثبات سیاسی کشور	تعهدات ارضی	استقلال	تأثیر بر امنیت ملی به درصد		وزن		
										ب	ا			
1	1.24373	9	8	7	6	6	6	5	4	17	83	0.234136	منطقه‌گرایی	۱
2	0.78849	6	6	5	7	5	8	8	4	22	78	0.134192	نوسازی درونی	۲
3	0.56095	8	9	9	8	6	6	4	4	2	98	0.103728	ایفای نقش در منطقه	۳
4	0.49471	8	7	7	7	5	5	7	4	38	62	0.090021	حفظ اتحاد با غرب	۴
5	0.36684	5	6	5	7	5	7	7	4	12	88	0.066576	الگوسازی داخلی	۵

۱۰	0.14649	0.31782	0.23947	0.32267	0.28441	0.13096	0.09581	0.02721	۵	۸	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۲۳۳۸۰۵	به صفر رساندن مسئله	۶
۷	۰.۳۱۷۸۲	۰.۲۳۹۴۷	۰.۳۲۲۶۷	۰.۲۸۴۴۱	۰.۱۳۰۹۶	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱		۸	۵	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۲۹۱	پیوند با گروه‌های اسلام‌گرا	۷
۹	۰.۲۳۹۴۷	۰.۳۲۲۶۷	۰.۲۸۴۴۱	۰.۱۳۰۹۶	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱			۹	۸	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	ایفای نقش در فلسطین	۸
۶	۰.۳۲۲۶۷	۰.۲۸۴۴۱	۰.۱۳۰۹۶	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱				۷	۶	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	الگوسازی نهادی	۹
۸	۰.۲۸۴۴۱	۰.۱۳۰۹۶	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱					۶	۵	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	قدرت نرم	۱۰
۱۱	۰.۱۳۰۹۶	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱						۵	۵	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	اقتصاد بازوی سیاست	۱۱
۱۲	۰.۰۹۵۸۱	۰.۰۲۷۲۱							۷	۶	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	ایفای نقش در مدیریت بحران	۱۲
۱۳	۰.۰۲۷۲۱								۶	۵	۵	۵	۱	۱	۱	۲	۷۵	۰.۰۴۹۳۴۸	جلوگیری از مداخله قدرتها	۱۳

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف-نتیجه گیری

با توجه به نتایج به‌دست آمده از تجزیه و تحلیل اطلاعات، تأثیر هر یک از رویکردهای سیاست خارجی ترکیه به طور جداگانه بر مؤلفه‌های مختلف امنیت ملی و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در منطقه مورد ارزیابی قرار گرفت، که نتایج حاصله در قالب جدول ۱۰ نمایش داده شده است. بر این اساس، بیشترین تأثیر مربوط به مؤلفه نوع‌ثمنی‌گرایی بر منافع منطقه‌ای ایران است و محور مقاومت و تهدیدهای احتمالی علیه جمهوری اسلامی در رده‌های بعدی قرار دارند. پایین‌ترین تأثیرپذیری از این رویکردها در بین مؤلفه‌های امنیت و منافع ملی ج.ا.ا. مربوط به استقلال کشور است و حفظ و اشاعه ارزشهای ملی، تمامیت ارضی و روابط دوجانبه در رده‌های بعدی قرار دارند.

در بین رویکردهای مختلف، نوع‌ثمنی‌گرایی، موثرترین رویکرد بر امنیت و منافع ملی ج.ا.ا. مربوط به قدرت نرم و سپس الگوسازی نهادی، منطقه‌گرایی، ایفای نقش در منطقه و پیوند با

گروه‌های اسلام‌گرا در منطقه بوده که تأثیر منفی بر آن می‌گذارد و کمترین تأثیرگذاری منفی نیز مربوط به ایفای نقش ترکیه در مدیریت بحرانهای منطقه‌ای و همچنین به صفر رساندن مسائل با همسایگان می‌باشد. بقیه رویکردها در بنیابین آنها قرار دارند.

ب- پیشنهادها

(۱) نتایج حاصل از این تحقیق به سیاستمداران حوزه دفاع و امنیت کشور ارجاع تا در شرایط لزوم جهت اتخاذ تصمیمات راهبردی بکار گرفته شود.

(۲) از نتایج این تحقیق در جهت تصمیم‌سازی فرماندهان و مدیران عالی در رابطه با مسائل و چالش‌های منطقه غرب آسیا و تعیین افق‌های سیاست‌گذاری با نگاه راهبردی و آینده‌نگری بر مبنای آرمان‌گرایی واقع‌بینانه استفاده گردد.

(۳) ادامه کار علمی بر روی نتایج ارائه شده، جهت شناسایی سایر مولفه‌ها و عناصر تأثیرگذار بر منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد.

منابع

قرآن کریم.

حضرت امام خمینی (ره)، صحیفه نور.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

احدی، محمد (۱۳۹۶)، نوع‌ثمانی‌گرایی و اسلام‌گرایی در ترکیه، انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید صیاد شیرازی، تهران.

افتخاری، اصغر (۱۳۸۸-ب)، چالش‌های پیش روی امنیت داخلی (۲)، تهران: دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت، مرکز مطالعات ملی امنیت پایدار.

امیدوار نیا، محمد جواد (۱۳۸۱)، امنیت در قرن بیست و یکم، تهران: وزارت امور خارجه.

پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۳۸۱-ب)، مفهوم شناسی امنیت، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ دوم.

تاجیک محمد رضا (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی ج.ا.ا، تهران: فرهنگ گفتمان داود اوغلو، احمد (۱۳۸۳)، سیاست خارجی ترکیه و راهبردهای آسیای مرکزی، ترجمه سید عباس هاشمی، مطالعات خاورمیانه، سال نهم، شماره ۴۵.

داود اوغلو، احمد (۱۳۹۱)، عمق راهبردی، ترجمه محمدحسین نوحی نژاد ممقانی، تهران: انتشارات امیر کبیر.

عبداله خانی، علی (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت، مقدمه‌ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی (۱)، جلد اول، چاپ دوم، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

عبداله خانی، علی (۱۳۸۹)، نظریه‌های امنیت، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

عبداله خانی، علی (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت (جلد اول)، تهران: انتشارات ابرار معاصر، چاپ دوم.

کازمی، علی اصغر (۱۳۷۰)، زنجیره تنازعی - سیاست و روابط بین‌الملل، تهران: نشر قومس

گل محمدی، ولی (۱۳۹۴)، «پویایی‌های امنیتی روابط روسیه و ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۱۵)»: از همکاری تا تعارض»، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، شماره ۲۵. زمستان.

لوئیس، سی‌پاتریک (۱۳۸۶)، ایجاد چشم‌انداز مشترک، مترجمان: ابراهیم حسن بیگی و مسعود غنی‌زاده، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.

ماندل رابرت (۱۳۷۷)، چهره متغییر امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
 مورگنتا، هانس (۱۳۷۴)، سیاست میان ملت ها، تلاش در راه قدرت و صلح، تهران: انتشارات دفتر
 مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.

Gustavsson, J. 1999, How Should We Study Foreign Policy Change?
Cooperation and Conflict, 34-1, pp

Hinnebusch, Raymond, 2015, Structure over Agency: The Arab Uprising
 and the Regional Struggle for Power, The Eastern Mediterranean In
 Transition: Multipolarity, Politics And Power, ed. Spyridon N.Litsas,
Ashgate.

Hinnebusch, Reymond and Anoushirvan Ehteshami, 2002, *The Foreign
 policies of Middle East Studies*, Colorado and London, Lynne Rinner
 Publisher.

Hollis, R. 2012, No friend of democratization: Europe's role in the genesis
 of the 'Arab Spring', *International Affairs*, 88(1),

Holsti, Kalevi. 1982, *Why Nations Realign: Foreign Policy Restructuring
 in the Postwar World*. Australia: Allen and Unwin Pty.

۱. Murinson, Alexander, 2012, Turkish Foreign Policy in the Twenty-First
 Century, *Mideast Security and Policy Studies*

Davutoğlu, Ahmet, 2001, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası
 Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

Davutoğlu, Ahmet, 2004, Türkiye Merkez Ülke Olmalı, *Radikal*, 26
 February 2004.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی